

SÉTA MÁNDY IVÁN KÖRÜL

– DARVASI Ferenc. *Csak hagyjanak békén: Mándy Iván élete és pályája*. Osiris irodalomtörténet. Budapest: Osiris Kiadó, 2024, 558 lap –

PAPP ÁGNES KLÁRA

Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar

Modern Magyar Irodalmi, Összehasonlító Irodalomtudományi és Irodalomelméleti Tanszék
tanszékvezető egyetemi docens

E-mail: papp.agnes.klara@kre.hu

ORCID 0000 0001 7866 0058

■ Szokás emlegetni, hogy egy életmű valódi súlya nem közvetlenül a szerző halála után dől el, hanem nagyjából negyedszázad múltával kezd megmutatkozni. Ha ezt a közhiedelmet vesszük alapul, akkor úgy tűnik, Mándy Iván prózája az utóbbi években egyre határozottabban követel helyet magának a magyar későmodernség kánonjában. Az idén lesz épp harminc éve, hogy Mándy Iván eltávozott, és az utóbbi évek recepciója alapján egyre határozottabbnak tűnik az oeuvre jelenléte. Ehhez nyilván hozzájárult születésének századik évfordulója, és a kapcsolódó rendezvények (még 2017-ben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság konferenciája, majd 2018-ban – a tényleges centenáriumon – a Szépirok Társaságának megemlékezése, illetve a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Károli Gáspár Református Egyetem irodalom tanszékei által rendezett tanácskozás), továbbá az ezekből született két tanulmánykötet.¹ Ezen belül – hiszen ezt tulajdoníthatnánk valamiféle kötelező tiszteletkörnek is – külön beszédes, hogy milyen sokakat megmozgatott a rendezvénysorozat, nemcsak az irodalomtörténészek körében, hanem az irodalmi életben is, ahogy azt a fenti események alkalmából rendezett felolvasóestek és kerekasztalok tanúsítják, amelyeken Vörös Istvántól Kemény Zsófiig képviseltette magát az élő irodalom. Ez rámutat a Mándy-életmű aktuálissá válásának egy másik jellemző vonására, arra, hogy nemcsak az elméleti vagy irodalomtörténeti megfontolás, hanem az élő irodalom is generálja ezt az érdeklődést. (Ahogy figyelemre méltó az érdeklődés másik forrása is: Mándynak a filmhez fűződő szoros kapcsolata, amire Sággy Miklós 2009-es kötete, *A fény retorikája* is felhívta a figyelmet, amely kimondottan a technikai képek szerepével foglalkozott Mándy, illetve Mészöly prózája kapcsán; továbbá ezt erősíti meg az a tény is, hogy az említett

¹ BENGI László és VÖRÖS István, szerk., *Séta közben: Tanulmányok Mándy Iván életművéről* (Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2018); DARVASI Ferenc, PAPP Ágnes Klára és RADVÁNSZKY Anikó, szerk., *„Egy ember álma”: Tanulmányok és esszék Mándy Ivánról* (Budapest: Ráció Kiadó, 2023).

rendezvények és tanulmánykötetek visszatérő témája a film szerepe Mándy műveiben, és viszont: a Mándy-művek megfilmesítésének kérdése.)

A növekvő érdeklődésnek egyik (ha nem a) legaktívabb részese a most megjelent monográfia írója, Darvasi Ferenc, aki még a Magvető kiadó szerkesztőjeként foglalkozott az író életművének és hagyatékának sajtó alá rendezésével, amint azt az évfordulón, 2018-ban „*Szeretve tisztelt főcsatár*” címen megjelent levelezéskötet és reprezentatív novellaválogatás is mutatja. Ahogyan a még korábban, 2015-ben napvilágot látott, Mándy Ivánt és ezen keresztül a korszak irodalmi életét, hangulatát, és az író hatását szubjektíven megidéző interjúsorozata is a szerző iránti elköteleződéséről tanúskodik (*Köztünk vagy*). Mondhatni ennek a már több mint egy évtizede folyó munkának az összefoglalása az *Osiris irodalomtörténet* sorozatában megjelent nagymonográfia.

Mint a könyv alcíme – *Mándy Iván élete és pályája* – is mutatja, a kötet *életrajzi* monográfia. Nem az életmű értelmezésére vállalkozik, ahogy ezt Darvasi a kötet bemutatóján határozottan leszögezte, utalva arra is, hogy nem felváltani, hanem kiegészíteni akarja Erdődy Edit ma is megkerülhetetlen 1992-es kismonográfiáját. Ezzel kapcsolatban, úgy gondolom, két irányba indulhat el a kritikus gondolatmenete: egyrészt rákérdézhetünk arra, hogy mennyire teljesíti a szerző a műfaj elvárásait, másrészt elkalandozhatunk magának a műfaj létjogosultságának az irányába. Kezdjük talán ez utóbbival, már csak azért is, mert Darvasi monográfiája egyes pontokon érvként is szolgálhat ebben a gondolatmenetben. A hagyományos életrajzi monográfiák értelmének kétségbe vonása már több mint fél évszázados trend része, az alapvetően a pozitivisták megközelítést vitató, a strukturalizmus és posztstrukturalizmus határán született „szerző halála” koncepciókkal kezdődik (a két reprezentatív szöveg, Barthes-é és Foucault-é 1968-ban és 1971-ben jelent meg). Hozzánk ez az irányzat természetesen fáziskéséssel érkezett, aminek olyan politikai okai is voltak, mint a nyugat-európai egyetemeken terjedő – a marxista irodalomtudomány tisztaságát (értsd: leegyszerűsített látásmódját) „fenyegető” – irodalomelméleti iskoláktól való elzárkózás. Ezt azért is tartom fontosnak hangsúlyozni, mert a nemcsak a pozitivisták, hanem az azon alapuló marxista megközelítést is kétségbevonó, a szöveget a szerzőről leválasztó szemléletmód ennek következtében politizálódott át, ennek ellenhatásaként lett annyira vonzó (és ennek tudható be az is, hogy a későbbiekben némileg dogmatizálódott). Jól demonstrálja a dogmává válást, hogy Szajbély Mihály még 2019-ben is szükségét érzi, hogy némileg apologetikusan „régimódi monográfiának” titulálja Csáth Gézaról szóló értekezését. A maga helyén és idején persze felszabadító volt a szemléletváltás: szabadulás a kötelező dogmatizálástól, új megközelítésmódok lehetőségének megnyílása. 1999-ben, a rendszerváltás utáni évek magyar irodalomtudományát szemlélve még teljes joggal írhatta Kálmán C. György (hol hivatkozzam rá, ha nem itt?), hogy „én ezeket többnyire unalmasnak találom, nem szeretem, nem hiszem, hogy ez lenne a követendő út. Az a meggyőződés húzódik meg a klasszikus irodalomtörténeti tanulmányok és monográfiák mögött, hogy ezek révén épül majd a magyar irodalom történetének

nagy háza, mindannyian egy-egy téglát jelentenek. Hát jó, épüljön az a ház, semmi baj – ráadásul egészen kiváló kollégáim dolgoznak ezen a házon, derék emberek, jó tudósok, felkészült és alapos tanárok, egy rossz szavam nem lehet, csak ezek a téglák valahogyan olyan egyformák, érdektelenek, szürkék.”²

Negyed század elteltével azonban ennek a szemléletnek a hátulütői is jól láthatóak. Most arról ne is szóljunk, hogy az elméletírás már elég rég feltámasztotta a szerzőt, és számos olyan új és izgalmas megközelítés született, amely rámutat a szigorúan szövegközpontú megközelítések problematikusságára, és visszahelyezi az életrajz kontextusába a művet, az autobiográfiakutatástól a genetikus kritikán át a hálózateleméltig. Ez mondhatni köztudott. Ugyanakkor Darvasi monográfiája szempontjából nem annyira tűnik relevánsnak. Ez a Mátyásról szóló könyv ugyanis hagyományos életrajzi monográfia, nem állítanám, hogy különösebben támaszkodna a legújabb elméleti trendekre – és mégis érdekfeszítő: szakmai szemmel olvasva is, de tegyük hozzá, az érdeklődő irodalomkedvelő szemével is annak bizonyul. Itt kell rátérnünk a biografikus megközelítés háttérbe szorulásának másik következményére. A hagyományos monográfia unalmassága ellen tiltakozhatunk, amíg megbízhatóan kéznél vannak azok a szorgos irodalomtudósok által írt könyvek, amelyek a legújabb és legkreatívabb elméleti megközelítéshez szükséges háttérrel biztosítják, ennek hiányában azonban egy bizonyos ponton túl elakad az életmű feldolgozása. Mondjuk ki: a hagyományos monográfia jelenti a biztos alapját egy szerző kanonizációjának: beágyazza az életművet a szerző személyén keresztül (is) a korszak irodalmi történetébe, illetve megbízhatóan tisztázza az életmű teljességét, alakulástörténetét, és lehetővé teszi ezáltal egyrészt a széles spektrumú értelmezések megszületését, másrészt ennek az oktatás, az ismeretterjesztés nem lebecsülendő „aprópénzére” váltását. Arról nem is szólva, hogy a befogadó már csak esendő (ez még egy irodalmárral is megtörténhet): ha megkedveli egy író műveit, akkor már nemcsak az írásaira, hanem az életére is kíváncsi lesz, függetlenül attól, hogy a legújabb elméleti eredmények fényében ez éppen szakmailag mennyire korrekt magatartás. Legfeljebb ma már nagyon is tudatában vagyunk, hogy még a legjobban adatolt, legtárgyszerűbb, dokumentumokkal és fotókkal kiegészített pályakép és portré sem más, mint nyelvi konstrukció. Persze ezek után még mindig releváns kérdés lehet, hogy egy monográfia egyrészt mennyire pontos, alapos, vagyis a fellelhető források feltárásának fáradságos munkáját mennyire végzi el, másrészt, hogy – egy másfajta olvasó szemével – mennyire száraz, azaz ebből az adathalmazból a maga írói eszközeivel hogyan konstruál személyiséget és élettörténetet. Különösen érdekes a kettő találkozása: az, hogy a pályakép felől közelítve a monográfia szerzője mennyire talál utat a művekhez: mert az kétségtelenül továbbra is a monográfia műfajának legkényesebb kérdése, hogy az életrajz és a korkép hogyan illeszkedik a szövegkorpuszhoz.

Ami a kötet mögött álló feltáró munkát illeti, Darvasi Ferenc monográfiája elkészítéséhez hatalmas anyagot mozgatott meg. Mátyás szellemében minden fellelhető

² KÁLMÁN C. György, „Irodalomtudomány, ’90-es évek”, *Jelenkor* 42, 12. sz. (1999): 1274–1281, 1278.

cetlit napvilágra hozott: nemcsak azt, ami evidens, kiadott vagy levéltári forrásokban fellelhető a rá vonatkozó szakirodalomban, a korabeli kritikákban, interjúkban, állambiztonsági jelentésekben, az író által és a hozzá írt levelekben, hanem a kortársak különféle műfajú visszaemlékezéseiben rá vonatkozó említéseket, a magántulajdonban lappangó dokumentumokat, vagy a még élő ismerősök emlékezetében őrzött és előhívható benyomásokat is. Külön fontos kiemelni a teljes életmű felkutatását és feldolgozását, beleértve a korai, nevenincs folyóiratokban megjelent novellákat (általában a pályakezds szakaszának feltérképezését, amivel eddig adós volt a szakma), a negyvenes-ötvenes években született átírásokat, a Magyar Rádió megrendelésére készített „kulimunkákat” a bányászriporttól az ifjúsági rádiójátékokig, a Mándy által írt forgatókönyveket, de még a lektori jelentéseit is. Ha csak átfutjuk a kötetvégi *Bibliográfiának* a Mándyhoz kapcsolódó műveket listázó részét, képet alkothatunk a munka alaposságáról.

Itt fontos megemlíteni, hogy az sem mindig evidens, mi minden lehet „adat”: adat az, amit a monográfus meg tud szólaltatni. A dedikációk például attól válnak érdekessé ez esetben, hogy az író kapcsolatrendszeréről, egy-egy korszakban különféle emberekkel ápoltságának milyenségéről árulkodnak. Darvasi kötete bővelkedik az ilyen „megszólaltatásokban”. Ahogy a szó szoros értelmében is arra törekszik a monográfus, hogy mindenkit megszólaltasson, aki (még) elérhető és ismerte az író. A kötetből kiderül, hogy a szerző a megjelent interjúköteten kívül még számos beszélgetést felvett, levelezést folytatott az ismerősökkel, barátokkal, családtagokkal. Ennek köszönhető, hogy bár rendkívül részletes, nagyon alaposan adatolt dokumentumok tömegét sorakoztatja fel az életrajz, mégsem fullad valamiféle kötelező tudományos szárazságba: a források egy jelentős része ugyanis szubjektív emlékeket idéz meg. Ezáltal egyrészt elkerüli a hasznos, de érdektelen adathalmazváls Székülláját, másrészt a szakszerűtlen regényesítés Kharübdiszét is, lévén, hogy ezek az emlékek a kortársak véleményét, benyomásait tükrözik.

Általában, az egész monográfia törekszik arra, hogy feltérképezze azokat a személyes szálakat, amelyekkel Mándy az értelmiségi és irodalmi közegbe kapcsolódott, ennek köszönhetően nemcsak pályaképként, hanem szubjektív korképként is működik. Különösen érdekes ebből a szempontból a koalíciós évek végétől a hatvanas évek elejéig tartó időszak leírása, a polgári értelmiség életlehetőségeinek, túlélési stratégiáinak, hangulatának felvázolásával. Ezen belül is az ötvenes évek, amikor az „igazi” irodalmi élet (az, amit ma is annak látunk) tulajdonképpen nem a nyilvánosság előtt zajlott. Bepillantást nyerünk az „előadók és társszerzők” korának működésébe: abba, hogy milyen intézmények (például a SZOT Kultúrnevelési Osztálya vagy a Magyar Rádió Gyerekosztálya), milyen munkák segítenek átvészelni ezeket az időket a műsorfüzet-szerkesztéstől a gyerekkönyvek színpadi adaptációig amatőr színjátszók számára, és milyen legendás találkozóhelyeken, asztaltársaságokban zajlik mindennek ellenére az értelmiségi élet. Nem véletlenül utaltam a hálózatkutatásra: nem módszeresen, elméleti alapokon állva, de többek közt épp ennek a kapcsolati rendszernek a feltárása az, ami Darvasi könyvében az irodalmi élet kora-

beli működésére is fényt vet. Amiben viszont többet tud a kapcsolati háló adatszerű feltárásánál, az a nexusok minőségi és személyes megidézése, visszaemlékezéseken, korabeli leveleken, vagy akár besúgói jelentéseken keresztül, néha anekdotázva, néha az egykor lezajlott vitákra utalva (például a Végh Györggyel való, a *Fabulya feleségei* kapcsán történt összeveszés körülményeinek feltárása közben).

Az életrajzi, tulajdonképpen elsősorban történeti módszerekkel való megközelítés (beleértve az *oral history*-t is) viszont aránylag szűkre szabja a művek vizsgálatának terepét. Mindenképpen fontos és alapos munkát végez el Darvasi, amikor tisztázza a megírás és megjelenés pontos körülményeit, illetve feltárja az egyes írások korabeli fogadtatását. Ez megint csak az irodalompolitika és az író viszonyának változó lázgörbéjét rajzolja fel: hogyan lesz Mándy „tiltott”-ból „túrt” szerzővé, hogyan növekszik kritikai elismertsége és ezzel párhuzamosan népszerűsége; illetve ebben a hatvanas évek második felétől egyre egyértelműbbé váló folyamatban milyen szerepe van a műveiből készült adaptációknak, az egyre szaporodó fordításoknak, külföldi megjelenéseknek. Emellett a szerző egyes korszakainak, ízlésének, olvasmányainak, filmélményeinek feltérképezése komoly alapot teremt további hatástörténeti kutatások számára is (ahogy a másik irányban a fiatalabb írógenerációkhoz fűződő kapcsolat rekonstrukciója is).

A monográfia megközelítésmódja ugyanakkor az egyes művek esetében erőteljesen életrajzi olvasást diktál: leginkább arra a kérdésre keresi a választ, hogy honnan merítette az író műveinek történetét, kiről mintázta egyes alakjait, illetve, hogy mely írásában örököltette meg egy-egy élményét. (A kötet mindenre kiterjedő figyelmét is mutatja, hogy ez nemcsak az olyan meghatározó eseményekre vonatkozik, mint mondjuk a világháború kalandos átvészélése, hanem például olyan kérdésekre is, mint hogy valóban hitt-e a kísértetekben – a válaszáért lapozzanak a könyv 208–209. oldalára.) Ez a megközelítés egyébként a köztudottan önéletrajzi ihletésből dolgozó Mándy esetében egyáltalán nem érdektelen, ugyanakkor nem teszi lehetővé a művek mélyebb értelmezését: végső soron Darvasi a műveket is elsősorban mint az életrajz rekonstrukciójának lehetséges forrásait olvassa. Persze nem csak: kíséreltet tesz arra is, hogy a művek közti, elsősorban tematikus-motivikus kapcsolatokat is feltárja, ezzel nagyon érdekes anyagot szolgáltatva az ebből kiinduló további lehetséges interpretációk számára.

Az utóbbi bekezdéseim összességében mind oda lyukadtak ki, milyen további tanulmányoknak ágyaz meg a monográfia: hálózatkutatás, hatástörténet, az életmű motívumrendszerének feltárása. Ez nyilvánvalóan csak a jéghegy csúcsa, de jól mutatja, hogy Darvasi Ferenc monográfiáját nemcsak az író pályájának és életművének rendkívül alapos feltárása fogja megkerülhetetlenné tenni, de munkája az elkövetkezendő évtizedek Mándy-képébe és -kutatásaiba is alkotó módon fog beépülni.